

TOIVO JA TOIVEIKKUUS AMMATILLISESSA KUNTOUTUKSESSA

Loppuraportin tiivistelmä (hanke Dnro 155/522/2020)

Jyväskylän yliopisto, 2021–2022

Leena Åkerblad, YTT, PsM, tutkijatohtori
Kaisa Haapakoski, YTT, yliopistonopettaja

Tutkimuksen tausta

Ammatillisella kuntoutuksella pyritään tukemaan ja parantamaan työllistymisen, työhön paluun ja työssä jatkamisen edellytyksiä. Työelämätaivoitteiden asettaminen voi kuitenkin olla haastavaa tilanteessa, jossa työllistymiseen ja työssä selviytymiseen liittyy moninkertaista epävarmuutta. Vaikka työllistymistä usein työkyvyn ongelmista huolimatta toivotaan, mahdollisuudet työmarkkinoilla voidaan kokea heikoiksi ja työelämään osallistuminen voi herättää epärointiä. Näissä olosuhteissa eteenpäin pyrkiminen edellyttää erityisellä tavalla toivoa ja toiveikkuutta. Vaikka tavoitteellisuus on ammatillisen kuntoutuksen ydintä, toivon perspektiivi antaa mahdollisuuden tarkastella laajemmin toiveikkaan tulevaisuusorientaation ehtoja. Nämä ehdot heijastuvat osaltaan myös ammatillisen kuntoutuksen toimivuuteen.

Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimushankkeessa tarkasteltiin työelämätaivoaisuutta koskevaa toivoa tavoitteellisen ammatillisen kuntoutuksen kontekstissa. Tutkimuskohteena oli erityisesti ammatillinen kuntoutus toivon ja toiveikkuuden mahdollistajana. Tarkemmat tutkimuskysymykset olivat seuraavat: *Mitkä tekijät ammatillisen kuntoutuksen prosesseissa heikentävät ja mitkä vahvistavat työelämään liittyvää toivoa ja toiveikkuutta? Miten toivoa ja toiveikkuutta voidaan herättää ja ylläpitää ammatillisessa kuntoutuksessa ja millä ehdoilla toivo edesauttaa toimintaa ja muutosta?* Lisäksi tutkimuksessa pohdittiin, millaisia eettisiä riskejä voi liittyä toivon herättämiseen ja ylläpitämiseen ammatillisessa kuntoutuksessa.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineisto koostui Kelan ammatilliseen kuntoutukseen osallistuneiden teemahaastatteluilta (17 kpl). Haastateltavat tavoitettiin Kelalle osoitetun tietopyynnön avulla. Aineisto analysoitiin hyödyntäen haastattelukohtaista tiivistämistä sekä induktiivista koodausta. Lisäksi sovellettiin yhdistävää, teoriasidonnaista temaattista analyysia. Siinä tulkintoja ohjasivat tietyt toivon tulkintatavat, erityisesti jako tavoitteelliseen, kohteeseen suuntautuneeseen toivoon sekä avoimeen toivoon, toiveikkuuteen¹.

Päätulokset

Tutkimuksen perusteella toivo voi olla hyödyllinen perspektiivi, kun arvioidaan työllistymistä ja työssä jaksamista tukevia palveluja. Kuntoutuksen asiakkaan tulkinta tulevaisuuden mahdollisuuksista on sidoksissa sekä hänen omaan, tilannekohtaiseen tietoonsa ja tulkintoihinsa että sosiaaliin ja institutionaaliin rakenteisiin. Kuntoutusjärjestelmän ja ammattilaisten toivo on

¹ vrt. esim. Webb, D (2007) Modes of hoping. History of the Human Sciences 20 (3), 65–83.

joskus asiakkaan näkökulmasta perusteetonta, mutta tätä kokemusta voi olla vaikea tuoda esiin. Tutkimus osoittaa myös, että ammatillinen kuntoutus voi tukea sekä tavoitteellista, tiettyyn kohteeseen kiinnittynyttä toivoa että avointa toivoa, toiveikasta suuntautumista tulevaisuuteen. Tavoitteellisen toivon tukemisessa on keskeistä päämäärien henkilökohtaisen mielekkyyden varmistaminen ja toimintaa tukevat suunnitelmat. Yleistä toiveikkuutta vahvistaa kiireetön reflektoinnin tila, joka mahdollistaa myös arvolähtöisten kysymysten käsittelyn. Toiveikkuuden ylläpitäminen kuntoutuksen jälkeen edellyttää yksilöllistä psyykkistä työtä, johon ei aina ole tukea tarjolla. Kaikkiaan toivoa rakentaa erityisesti pystyvyyden tunteen vahvistaminen, asiakkaan toiveiden ja kokemusten validointi sekä toivon ylläpitämisen tuki. Olennaista on, että myös eitävoitteellisen toivon arvo tunnustetaan ja asiakkaan tulkinta tulevaisuuden mahdollisuuksista otetaan toiminnan suunnittelussa huomioon.

Päätelmät ja tulosten hyödynnettävyys

Ammatillisen kuntoutuksen *käytännöissä* olisi hyödyllistä tunnistaa, että kaikki toivo ei ole tavoitteellista ja myös avoimella toivolla on kuntoutuksen prosessien näkökulmasta arvoa. Toivon eri muotojen ja toivon prosessien tunnistaminen voisi osaltaan auttaa hyödyntämään yksilöllisesti muutosta tukevia toimintatapoja. Kuntoutuksen käytännöissä tulee olla valmiutta käsitellä avoimesti myös toiminnan rakenteellisia esteitä. Toivon perusteita ja tulkintoja mahdollisuuksista voidaan tutkia yhdessä asiakkaan kanssa, erilaiset perspektiivit hyväksyen. *Palveluiden järjestämisen* tasolla asiakaslähtöiset, joustavat ja kokonaisvaltaiset toimintatavat voisivat vahvistaa ammatillisen kuntoutuksen kykyä tukea toiveikkuutta. Pidempikestoinen yhteistyösuhde tai palvelujen jatkumo auttaisi ylläpitämään sekä kuntoutuksessa asetettuja tavoitteita että laajempia, omaan työelämäpaikkaan liittyviä toivon ja toiveikkuuden prosesseja. Näitä prosesseja tukisivat myös mahdollisuuksien luomiseen pyrkivät strategiat sekä ”työtä” koskevien käsitysten ja käytäntöjen päivittäminen kuntoutuksessa.

Tuotokset

Tutkimuksessa valmistui aineiston pohjalta empiirinen tieteellinen artikkeli (*julkaisu A*) sekä puheenvuoro (*julkaisu B*). Puheenvuorossa tarkasteltiin erityisesti toivon perusteita ja toivon herättämiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Kirjallisuuden pohjalta julkaistiin toivon sosiaalitieteellisiä tulkintatapoja käsittelevä avaus, jossa pohdittiin käsitteen potentiaalia työllistymistä tukevien palvelujen tutkimuksessa (*julkaisu C*). Lisäksi kirjoitettiin hankkeen kokonaistuloksiin pohjautuva blogiteksti (*julkaisu D*).

- A. Åkerblad & Haapakoski (julkaisematon käsikirjoitus) *Toivon ja toiveikkuuden prosessit ammatillisessa kuntoutuksessa*.
- B. Haapakoski & Åkerblad (julkaisematon käsikirjoitus) *Kenen ehdoilla ja mille perustalle työelämäkuntoutuksessa rakennetaan toivoa?*
- C. Åkerblad & Haapakoski (2021) *Toivo työelämän marginaaleissa*. Yhteiskuntapolitiikka 87 (1), 96–101.
- D. Åkerblad & Haapakoski (julkaisematon blogikirjoitus) *Ammatillinen kuntoutus voi vahvistaa toiveikkuutta, mutta toivolla täytyy olla kestävä perusta*.